

El disseny de rutes literàries

Introducció

En els darrers anys les rutes literàries han proliferat arreu, sigui amb motiu d'una efemèride sigui com a oferta cultural estable. Des del naixement d'Espais Escrits hi ha hagut rutes associades a l'entitat. Per aquest motiu, la X Jornada Tècnica d'Espais Escrits, celebrada el 7 de novembre de 2022 a la Universitat de Girona, amb la participació de Fina Anglès, Maria Nunes i Judith Barnés, es va dedicar a les rutes literàries, per a reflexionar sobre quins criteris hauríem de tenir en compte a l'hora de dissenyar-ne una.

Hem partit del fet que el disseny d'una ruta literària es fonamenta en dues coordenades bàsiques: la literatura i el territori, per tant, és essencial tenir un coneixement acurat i profund d'aquests dos elements, així com sentir-hi una veritable passió. D'altra banda, també hem constatat que el text i el lloc són igual d'importants que el guiatge, ja que la mediació amb els assistents ofereix un plus de qualitat a l'experiència de les rutes literàries.

Aspectes a tenir en compte

L'objectiu principal d'una ruta literària és cartografiar la paraula de l'escriptor i donar-la a conèixer amb una finalitat divulgativa, a més d'oferir una experiència lectora. Una ruta també pot tenir la finalitat de transferir coneixements acadèmics i curriculars, promoure el turisme cultural d'un territori o incrementar l'autoestima de la seva població. Per tant, a l'hora de dissenyar una ruta literària hi ha diversos aspectes pràctics a tenir en compte, que, sense tenir un ordre específic, s'han de preveure abans d'iniciar el procés.

En primer lloc, cal saber si ja existeixen rutes en aquell indret o si hi ha llocs literaris identificats. De la mateixa manera, també és important saber si l'autor a qui dediquem la ruta en té d'altres, en altres llocs. Informar-nos prèviament ens ajudarà a millorar el procés de disseny del nostre projecte.

D'altra banda, cal tenir present que el disseny d'una ruta literària ha de ser viu i que cal revisar-la constantment, fer-la evolucionar al llarg del temps. Això és especialment important en el cas de les rutes dirigides a públic escolar, perquè els currículums educatius canvien amb el temps.

Per últim, és important diferenciar la conceptualització del guiatge, la teoria de la pràctica. L'ídoni seria que qui crea la ruta la guiï perquè coneix a la perfecció no només el contingut dels textos que la constitueixen sinó també els fonaments que han motivat la seva tria i la in-

tencionalitat i els ressorts que ha considerat idonis per, associant-los, establir el lloc literari.

Per últim, és important diferenciar la conceptualització del guiatge, la teoria de la pràctica. L'idoni seria que qui crea la ruta la guiï, perquè coneix a la perfecció no només el contingut dels textos que la constitueixen sinó també els fonaments que han motivat la seva tria i la intencionalitat i els ressorts que ha considerat més oportuns per, associant-los, establir el lloc literari. Aquesta persona és qui pot atendre amb tota amplitud les consultes o comentaris dels assistents i, al mateix temps, com que coneix de primera mà el territori per on circula la ruta, permet adequar-la davant de tot tipus de variables (meteorologia, obres públiques, accessos a interiors, imprevistos, etc.).

El disseny d'una ruta

Als aspectes previs comentats, cal sumar-hi els següents:

1. El títol de la ruta ha de donar una idea clara del que ens ofereix. El lloc i el nom de l'autor seran elements imprescindibles.
2. La ruta ha de contenir textos de l'autor titular perquè hi hagi coherència entre el títol i l'autoria de textos o, si més no, que la producció de l'autor titular hi sigui majoritària. Tanmateix, també existeixen rutes corals o miscel·lànies que es conformen amb textos de diversos autors.
3. En el moment de confeccionar el contingut de la ruta, s'ha de tenir en compte el nombre de textos que s'hi llegiran i si són d'una única obra o més d'una. Si l'autor a qui dediquem la ruta té una obra molt extensa, es pot escollir una obra essencial com a fil conductor i després, anar-ne incorporant d'altres.
4. També cal decidir els gèneres literaris que s'incorporaran a la ruta, en funció de si es vol donar una visió més o menys completa de la producció de l'autor titular.
5. En cap cas els textos escollits no poden ser gaire llargs, el més recomanable és triar estrofes o fragments breus però significatius.
6. Les dades biogràfiques sobre l'autor s'han d'esmentar si ajuden a comprendre l'obra. Si l'autor ha escrit memòries o dietaris és bo utilitzar aquest material literari per oferir la informació biogràfica. De fet, en una ruta literària és convenient buscar una proporció equilibrada entre el text literari i la informació biogràfica, posant sempre l'accent en la literatura.
7. És important contextualitzar els fragments textuais, situar l'època en què van ser escrits o a què fan referència, el llibre d'on s'han extret els textos, etc. Així mateix, és recomanable explicar alguna característica que n'afavoreixi la comprensió (tipus de text, punt de vista, recursos literaris més destacables...).

8. En una ruta literària, el text és el més important, però també cal tenir en compte altres materials complementaris, que poden acompanyar i atendre els diversos perfils d'usuaris. Per exemple, per a un perfil més auditiu o amb dificultats visuals, la lectura en veu alta o els enregistraments poden ajudar. En canvi, per a un perfil més visual o amb dificultats auditives, el text escrit o la visualització del text i el context amb imatges, ajuden a situar-se. També ens podem trobar amb perfils sinestèsics; en aquest cas, ajudaran les propostes manipulables i més participatives, amb un disseny atractiu i fàcil de transportar.
9. Per establir els punts del recorregut que conformen la ruta literària, cal partir del lloc literari, l'element clau del qual és la relació estreta entre l'autor i/o el text amb aquell espai, la relació entre el jo literari i l'entorn. Una ruta literària pot incloure textos que tenguin el lloc com a referent real o fictici, o potser només hi apareix un topònim. Però, en qualsevol cas, la ruta literària ha de servir per mostrar la relació entre text i indret.
10. Per traçar el recorregut de la ruta literària s'ha de tenir en compte la localització (ciutat, poble, entorn rural, urbà...), l'orografia (pendents i baixades, recorregut i carrers, pavimentació) i els factors externs (trànsit, obres, voreres i semàfors, espais de vianants). És millor establir menys parades amb més contingut, que permeten arrelar-se al lloc, al relat, que no pas moltes parades diferents.
11. Sempre que es va d'un punt al següent, s'ha d'informar d'on es va. Les distàncies entre punts provoquen un temps mort que es pot omplir explicant millor el context, anècdotes o contingut extra.
12. Els diversos textos que conformen la ruta han de generar un relat, un fil conductor. Aquest fil és la columna vertebral de la ruta i, tot i que sovint no es veu, és imprescindible. El relat que suporta una ruta literària ajuda a lligar els textos amb el lloc. Per aquest motiu no és imprescindible que els textos que formen part de la ruta estiguin presentats en ordre cronològic, perquè això sovint ens portaria a fer moltes anades i vingudes; el que cal és tenir clar el traçat que el relat precisa.
13. És molt important tenir en compte a quin públic ens adreçem, ja que en funció d'això la ruta tindrà un to o un altre. Per a un públic adult, generalista, cal un to divulgatiu, ni elemental ni acadèmic. Per a un públic especialitzat, en canvi, el to sí que ha de ser més acadèmic. Pel que fa al públic familiar, el to ha de ser més divulgatiu i el guia ha de tenir la capacitat d'adaptar-se al tipus de família i a les edats dels assistents, sense oblidar-se de ningú.
14. En relació amb el públic escolar, a part de divulgar els continguts literaris, cal que la ruta incorpori elements participatius i lúdics,

i molta adaptabilitat per part del guia. L'experiència ens diu que els grups petits (menys ràtio) funcionen millor que els grans grups. D'altra banda, és imprescindible tenir en compte el nivell educatiu de qui ens escolta i la seva preparació prèvia. En aquest sentit, és important enviar un dossier previ al centre educatiu per facilitar la preparació de l'activitat i per incentivar la implicació del professorat i l'alumnat.

15. També existeixen altres tipus de públics, com el turístic, els col·lectius vulnerables, els usuaris amb dificultats visuals o auditives, etc. Per aquest motiu és important que els guies s'ajustin a cada cas i circumstància.
16. En programar una ruta, cal tenir en compte l'època de l'any en què ens trobem (festes locals, calendari acadèmic, climatologia, etc.), i la durada. La distància entre punts no ha de desvirtuar el relat. La ruta ha de tenir temps i tempo. Una hora i quart o una hora i mitja, màxim dues, seria el més adequat ja que, en aquest aspecte, és preferible menys que més.

El paper del guia

En principi, una ruta pot ser guiada o autoguiada, a partir d'una senyalització, una publicació o l'enllaç a un web. En la publicació, per exemple, s'intenta donar el màxim d'elements perquè l'usuari tingui una visió completa de l'autor i la seva relació amb l'indret. També poden existir tríptics, codis QR o audioguies. Pel que fa al públic escolar, ja hem comentat la necessitat d'introduir la ruta literària mitjançant un dossier de treball previ.

Des de la nostra experiència, però, considerem que el guiatge és un element fonamental. El guia és la persona encarregada de comunicar una experiència, de traslladar coneixements sobre l'autor i el lloc, i transmetre la seva passió per allò que explica. Per tant, si el guia és la persona que ha dissenyat la ruta, millor, i també si és del territori, perquè aporta un valor afegit tant pel que fa a coneixements com per les característiques específiques de la llengua que utilitzarà. El guia és l'amfitrió, qui resol els dubtes, qui marca el ritme, qui ens fa seure o no en un punt determinat, etc. És qui ens condueix, doncs, vers l'objectiu de la ruta.

Un dels trets més importants a l'hora d'oferir un bon guiatge d'una ruta literària és la capacitat d'adaptació al públic. El guia, a més d'oferir explicacions, cal que dinamitzi l'activitat, perquè el guiatge no és només reproduir un discurs. En aquest sentit, hi ha diverses maneres de dinamitzar o donar un valor afegit a la ruta, com ara la

lectura compartida (tot i que aconsellem que els textos siguin llegits prèviament, ja que una mala lectura ens pot allunyar del text), buscar un element o un concepte a desenvolupar de cada text (a nivell temàtic, lingüístic o literari: si incorpora una descripció, un diàleg, el to, la ironia, els símbols, les metàfores...).

Activitats complementàries

Les activitats complementàries també poden ser una bona estratègia per donar valor afegit a la ruta, ja que permeten aprofundir en les obres que s'hi han llegit. Aquestes activitats seran diferents en funció del públic a qui ens adrecem.

La ruta literària pot finalitzar, per exemple, amb una tertúlia entre els assistents, en forma de vermut o d'àpat relacionat amb l'obra de l'autor. O bé es pot tornar a la lectura dels textos a través d'un recital o d'un taller de lectura en veu alta. També és aconsellable fer un club de lectura sobre el qual tracta la ruta.

Altres activitats complementàries són visitar les cases museu dels autors, resseguir la ruta a través del Mapa Literari Català amb tot el contingut addicional que hi ha disponible, assistir a un espectacle literari o visitar alguna exposició relacionada amb l'autor a qui se li ha dedicat la ruta. En aquest sentit, des d'Espais Escrits oferim un ampli ventall d'activitats, consultables al nostre web espaisescrits.cat: llistat de centres literaris visitables, exposicions i espectacles literaris, dinamitzacions de clubs de lectura o la possibilitat, un cop l'any, de fer un viatge literari.

Per acabar, des d'Espais Escrits fem dues reivindicacions: la professionalització del guiatge i l'autoria de la ruta. Entenem que cal professionalitzar la tasca del guia, del dinamitzador o del mediador que porta a terme el guiatge, ja que actualment és un sector que treballa amb molta precarietat i, tanmateix, aquesta figura és qui marca la diferència en una ruta, qui la fa millor o pitjor. Alhora, cal deixar constància de l'autoria de la ruta, sigui individual o col·lectiva, perquè s'ha de donar la importància i el mèrit que es mereix a qui l'ha dissenyada i respectar-ne el guió.